

Рецензенти:

І.П. Лановенко, доктор юридичних наук, професор,
член кореспондент АПр.Н України, заслужений діяч
науки і техніки України (за спеціальністю 12.00.08);

Ф.В. Лопушанський, доктор юридичних наук, провідний
науковий співробітник (за спеціальністю 12.00.08).

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Київського інституту внутрішніх справ при
Національній академії внутрішніх справ України.
Протокол № 4 від 30 листопада 1998 року.*

Литвин О.П.

Л64 Злочинні наслідки і причинний зв'язок у злочинах
проти громадської безпеки і народного здоров'я. – К. :
Знання, 1998. – 19 с. – Бібліогр.: с.18-19.

ISBN-966-7537-80-X

В роботі аналізуються поняття злочинів з матеріальним і формальним складом. Робиться висновок що у злочинах з формальним складом, також постають суспільно небезпечні наслідки, але тільки в вигляді злочинного результату. Показано чотири рівня причинного зв'язку в формальних складах злочинів, які підтверджують настання злочинного результату.

Розраховано на наукових працівників, спеціалістів, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 67.9(4УКР)308 + 67.308

ISBN 966-7537-80-3

© Литвин О.П., 1998 р.

Кожний злочин завдає шкоди тим або іншим суспільним "інтересам", тим або іншим соціальним благам. Відсутність же шкоди після скоєння "діяння" свідчить про відсутність складу злочину і не може відноситись до суспільно небезпечних, шкідливих наслідків. "Завдання шкоди є, - стверджує П.П.Михайленко, - загальною ознакою всіх злочинів"[1]. Щодо цілого ряду злочинів настання певних шкідливих наслідків виступає як необхідна ознака об'єктивної сторони злочинів. Так, при розкраданні предметів озброєння (ч.1 ст.223 КК), радіоактивних матеріалів (ст.228³ КК), наркотичних засобів або психотропних речовин (ч.1 ст.229² КК), обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин (ч.1 ст.229¹⁷ КК), прекурсорів (ч.1 ст.229¹⁹ КК), шкідливим наслідком є перехід перелічених предметів у власність особи, яка вкрала їх.

Критерієм включення наслідків у конструкцію конкретного складу злочину є ступінь відображення ознаками складу загальної небезпеки діяння.

Громадсько небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою всіх складів злочинів, які розглядаються нами. Тільки в деяких з них характер спричиненої шкоди такий, що різко збільшує ступінь загальної небезпеки діяння - загибель людей або інші тяжкі наслідки [2]. З огляду на це наслідки включаються в конструкцію об'єктивної сторони складу злочину (ст.224, ч.1 ст.228⁵ КК). В деяких випадках законодавець обмежується посиланням на одні тяжкі наслідки (ст.225 КК). Певні злочини характерні тим, що можливі наслідки досить віддалені. В цих випадках злочинні самі дії, а наслідки не включаються в склад злочину. Такі злочини передбачені ч.1 ст.227¹, ч.1 ст.228², ст.228⁶, ст.228⁷, ст.229¹⁹ КК. Ще деякі злочини характерні своїми корисливими мотивами, які підкреслюють професійність й організованість виконавця. В ч.1 ст.229¹², ч.1 ст.229¹⁴ КК прямо вказується на корисливі мотиви; в статтях ч.1 227², ч.1 229¹, ч.1 229³, ч.1 229⁴, ч.1 229⁵, ч.1 229⁷, ч.1 229¹¹, ч.1 229¹³, 229²⁰ КК розуміється така користь.

Інколи вони не переслідують такої мети: ч.1 ст.229⁶ і ст.229⁸ КК - без мети збуту, підкреслюючи при цьому, що вони скоєні в незначних розмірах. У двох випадках мова йде про вживання наркотичних засобів: ч.1 ст.229¹⁶ КК - при умові публічного їх вживання, а також введення наркотичних засобів і психотропних речовин в організм іншої людини проти її волі - ч.1 ст.229¹⁵ КК.

В трьох випадках саме виконання об'єктивної сторони, вказаної в диспозиціях перших частин, свідчить про закінчення цих злочинів, які не призводять при цьому до настання ніяких наслідків (ч.1 ст.221, ч.1 ст.221¹, ч.1 і 3 ст.222 КК).

Таким чином, форма наслідків в досліджуваних нами складах злочинів різна. Так, наприклад, є спірним питання про природу небезпеки настання того або іншого наслідку. В ч.1 ст.224, ст.225, ч.1 ст.228⁵ КК при необережному зберіганні вогнестрільної зброї і боєприпасів, незаконному пересиланні легкозаймистих або ідких речовин і порушенні правил зберігання, використання, обліку, перевезення радіоактивних матеріалів - за умови, якщо це потягло за собою людські жертви або інші тяжкі наслідки. Я.М.Брайнин не визнавав у подібних фактах своєрідних наслідків [3]. І.П.Лановенко дотримується думки про можливість визнання такого факту своєрідним наслідком [4]. На наш погляд, позиція І.П.Лановенка більш обгрунтована. В цих випадках від реально окреслених шкідливих впливів потерпають "інтереси", які поставлені під кримінально-правову охорону та які покликані забезпечити загальну безпеку як фізичних, так і юридичних осіб. Тому є підстави говорити про шкідливий наслідок, який реально настав.

Кваліфіковані види діянь, встановлені законодавцем у частинах 2 статей 221, 221¹, 227², 228², 228⁵ КК, передбачають відповідальність, якщо дії (бездіяльність) спричинили людські жертви (загибель людей) або інші тяжкі наслідки (перший випадок). У другому випадку для настання відповідальності необхідно, щоб такі діяння були скоєні: ч.2 ст.221¹ КК - повторно; ч.2 ст.229¹² КК - повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або в великих розмірах; ч.2 ст.229¹³ КК - те ж, за виключенням великих, або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229⁵, 229¹³, 229¹⁵, 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК; ч.2 ст.229¹⁷ КК - особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229⁶, 229¹², 229¹³, 229¹⁵, 229¹⁹, 229²⁰ КК; ч.2 ст.229²⁰ КК - у великих розмірах, або з метою збуту, а так само незаконний збут прекурсорів; ч.2 ст.229¹⁵ - повторно, або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229⁶, 229¹², 229¹³, 229¹⁵, 229¹⁶, 229¹⁹, 229²⁰ КК; ч.2 ст.229¹⁷ КК, або якщо вони спричинили середньої тяжкості або тяжкі тілесні ушкодження; ч.2 ст.229¹⁶ КК - повторно, або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229⁶, 229¹³, 229¹⁵ КК, або особливо небезпечним рецидивістом; ч.2 ст.223 КК -

шляхом розбійного нападу або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або особливо небезпечним рецидивістом; ч.2 ст.227¹ - повторно, або з нанесенням значної шкоди здоров'ю людей, або з іншими тяжкими наслідками; ч.2 ст.229³ КК - повторно, або особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229², 229⁴, 229⁵, 229⁶ КК; ч.2 ст.229¹ ст.229², 229⁵ КК, - за попередньою змовою групою осіб, або особливо небезпечним рецидивістом, а так само, якщо предмет цих дій становили наркотичні засоби у великих розмірах; ч.2 ст.229² КК - повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з використанням насилля, що не є небезпечним для життя чи здоров'я, або особою, якій зазначені засоби були надані в зв'язку з її службовим положенням чи під охорону, а так само особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229³, 229⁵ - 229¹², 229¹⁵, 229¹⁶, 229¹⁹, 229²⁰ КК; або розкрадання наркотичних засобів чи психотропних речовин у великих розмірах; ч.3 ст.229² КК - скоєне особливо небезпечним рецидивістом, або шляхом розбійного нападу, а так само у великих розмірах; ч.2 ст.229³ - у відношенні двох або більше осіб, або неповнолітнього, або особи, раніше судимої за схиляння до вживання наркотичних засобів, а так само особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229³, 229⁵ КК; ч.3 ст.229² КК - повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з використанням насилля, не небезпечного для життя і здоров'я, або особою, якій прекурсори були ввірені в зв'язку з її службовим станом, чи під охорону, або у великих розмірах; ч.3 ст.229²⁰ КК - організованою групою осіб, або в особливо великих розмірах, або особливо небезпечним рецидивістом; ч.3 ст.229¹⁹ КК - шляхом розбійного нападу, або організованою групою осіб, або в особливо великих розмірах, або особливо небезпечним рецидивістом; ч.3 ст.229¹⁷ КК - організованою групою, або з метою виготовлення, або особливо небезпечним рецидивістом; ч.3 ст.229¹⁵ КК - в відношенні неповнолітнього, або особи, яка знаходиться в безпомічному стані, або вагітної жінки, або якщо вони були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин, а так само якщо внаслідок таких дій наставла смерть потерпілого.

У першому випадку (ч.2 статті 221, 221¹, 227², 228², 228⁵ КК) необхідною умовою настання відповідальності виступає спричинення небезпечних наслідків. Ми згодні з В.П.Тихим у тому, що

небезпека завдання шкоди джерелами підвищеної небезпеки виступає як наслідок порушення саме "інтересів" (відносин) громадської безпеки (тобто вони знаходяться в причинному зв'язку). Ігнорування цієї обставини викривляє природу злочинів проти громадської безпеки, веде до їх ототожнення з попередньою злочинною діяльністю проти особи, власності і інших об'єктів кримінально-правової охорони [5]. В той час як самі вони становлять для них загальну небезпеку. І тому не переконливими є докази про те, що злочини проти громадської безпеки самі по собі не спричиняють шкоди і не є суспільно небезпечними [6].

За виключенням ч.2 ст.221¹, ст. 226^б КК, діяння, вказані в інших названих складах, необхідно віднести до особливо кваліфікованих, так як небезпека, яку вони становлять, є трансформованою. Саме спричинення шкоди загальнонебезпечними предметами, а також скоєння злочинів у зв'язку з протиправним обігом наркотичних засобів може здійснюватись як трансформаційним, невизначеним, так і конкретизованим впливом на громадські відносини, а через них і на життя, здоров'я населення й інші відносини. При злочинному поводженні з наркотичними речовинами народне здоров'я виступає як додатковий об'єкт (безпосереднім є встановлений порядок поводження з наркотичними речовинами), і існує можливість лише поступового, повільного впливу тих або інших шкідливих факторів на організм людини, але тільки при їх вживанні.

Покарання за порушення відповідних правил, на нашу думку, повинне наставати не тільки за можливе настання тяжких наслідків, так як вони, здебільшого, залишаються за межами дії кримінального закону. Так, якщо звернутись до наведеного нами раніше (див. підрозділ 3 розділу I цієї роботи), то станом на 1 липня 1994 р. у розшуку офіційно знаходилось 3351 одиниця вогнестрільної зброї (за 1993 рік - 3004) і до того ж близько 10000 в порядку перевірки оперативних даних [7]. І це тільки вогнестрільної зброї, не кажучи уже про бойові припаси і вибухові речовини, а також про інші загальнонебезпечні предмети.

Латентність їх настільки велика через існуючі прогалини в законодавстві, що виникає можливість уникнути кримінального переслідування, особами, які ухиляються від нього (наприклад, діяння, передбачене ст.224 КК - необережне зберігання - залишається непокараним тільки тому, що "людські жертви або інші тяжкі наслідки" не настають відразу, і можуть настати в іншій

країні (наприклад, в одній із країн СНД), не залишивши при цьому "сліду".

Вивчення нами справ вказаної категорії (в тому числі кваліфікованих за ч.3 ст.222 КК) свідчить про те, що в 74% випадків не було підстав для заведення кримінальних справ*.

На нашу думку, відповідальність за цей склад злочину необхідно виключити, з урахуванням суб'єктивної сторони складу злочину. Адже насправді об'єктивна і суб'єктивна сторони злочину нерозривно пов'язані. У об'єктивній стороні злочинів, злочинах з формальним складом, на нашу думку, завжди виявляється психічний настрій і прагнення до настання певного злочинного наслідку.

Об'єктивна сторона кожного злочину може бути самою різною, оскільки один і той ж злочинний результат досягається за допомогою різних, за своїм проявом, дій особи. Законодавець, забороняючи під страхом кримінального покарання певні види суспільно небезпечної діяльності, направленої на спричинення формальної нематеріальної шкоди або на досягнення злочинного результату в відношенні тих або інших інтересів, які охороняються правом (у злочинах з формальним складом), в першу чергу описує зовнішній прояв цієї діяльності. Характеризуючи в законі об'єктивну сторону складу злочину, законодавець також вказує на заборонене діяння з настанням певного суспільного небезпечного наслідку (в злочинах з матеріальним складом). Необхідно відзначити, що тільки конструкція об'єктивної сторони складу злочину і дозволяє поділити склади злочинів на формальні і матеріальні.

Та обставина, що обов'язковими ознаками злочинів з формальними складами, є самі діяння, а не їх можливі наслідки, на нашу думку, говорить про необхідність доказування, що при їх скоєнні, як і злочинів з матеріальним складом, настають суспільно небезпечні наслідки. При цьому потрібно враховувати, що суспільно небезпечні наслідки і причинний зв'язок виступають як обов'язкові ознаки злочину [8].

Необхідно все ж наголосити, що відсутність в диспозиції

* У нарсудах 15 областей України нами вивчено 1000 справ (з урахуванням матеріалів дослідження, проведеного по кандидатській дисертації).

формальних складів злочинів зазначення наслідків, ще не означає, що такі злочини не завдають шкоди суспільним відносинам, які охороняються. В широкому розумінні, злочинів без наслідків не існує, оскільки кожна дія людини тягне за собою певні зміни в зовнішньому світі [9]. Причинний зв'язок конкретних злочинів визначається на основі специфіки діяння і наслідку, які утворюють їх склад. Розробка причинного зв'язку і виявлення суспільно небезпечних наслідків у скоєних замаху, має не тільки теоретичне, але і важливе практичне значення.

За загальним правилом, для констатації об'єктивної сторони злочинів необхідне встановлення діяння, наслідку і причинного зв'язку. В складі, наприклад, насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів вказані ознаки будуть обов'язковими, а всі інші - місце, час, спосіб тощо - факультативними. І лише ті із останніх, які суттєвим чином змінюють загальну небезпеку посягання, або його характер, законодавець вводить в формулювання диспозиції статті, і лише тоді вони набувають значення обов'язкових ознак.

Однак, в цьому випадку особливо важливо з'ясувати, що та або інша ознака дійсно суттєво впливає на кримінально-правову оцінку скоєного і при нагальній необхідності відсутність її в формулюванні складу лише ускладнює розуміння і застосування закону на практиці.

Невірним є висновок про те, що коли діяння в злочині з формальним складом спричинили настання тяжких наслідків, скажімо, наркотичну залежність, самогубство, яке викликано нервовим розладом на тому ж ґрунті, скоєння злочину під впливом наркотичних речовин та інші тяжкі наслідки, то вони можуть бути поставлені в вину лише за умови, якщо вони знаходились в причинному зв'язку з названими діями. Тому, що наслідки, які настали, можуть впливати не на кваліфікацію досліджуваного злочину, а на індивідуалізацію відповідальності і покарання [10]. На наш погляд, таке визнання означає розрив зв'язку між злочинним діянням і об'єктом кримінально-правової охорони, і відповідно позбавляє злочин його дійсної основи - злочинного результату.

Окремі злочини з матеріальним складом, які посягають на один і той же або на різні об'єкти, відрізняються один від одного формою діяння, способом скоєння злочину, наслідками, які настали внаслідок цього злочину, і іншими ознаками об'єктивної

сторони. Так, корисливі злочини, передбачені статтями 223, 228³, 229², 229¹⁷, 229¹⁹ КК, відрізняються один від одного способом заволодіння вогнестрільною (крім гладкоствольної мисливської) зброєю, боєприпасами, вибуховими та радіоактивними матеріалами, наркотичними психотропними речовинами, прекурсорами. При крадіжці має місце таємне вилучення, при розбої винний застосовує (для заволодіння бажаним предметом) насилля, небезпечне для життя або здоров'я, а також насилля, не небезпечне для життя або здоров'я потерпілого. Однак, суспільно небезпечні наслідки завжди наявні. Відсутність фактичних суспільно небезпечних наслідків в злочинах з формальним складом становлять норми з подвійною превенцією, які покликані попереджувати тяжкі, особливо тяжкі, насильницькі і корисливо-насильницькі злочини, що скоюються із застосуванням або з використанням предметів озброєння, а також загальнонебезпечних засобів, речовин тощо. В деяких випадках законодавець надає особливого значення предметам, якими є ті речі, відносно котрих або в зв'язку з котрими скоюються злочини, а також спричиненню тяжкої шкоди.

На наш погляд, наприклад, помилковою є точка зору відносно того, що "не існує складу злочину в діях власника рушниці, який в порушення діючих правил дозволив неповнолітньому сину брати рушницю на полювання [11]". В наведеному прикладі рушниця використовувалась, по-перше, неповнолітнім, по-друге, на полюванні, якщо йдеться про необережне зберігання, то не може бути мови про те, що не існує складу злочину в діях власника рушниці, якщо "людські жертви настали внаслідок викрадення рушниці із замкнутого металевого ящика [12]", упускаючи при цьому проблему притягнення до кримінальної відповідальності саме за необережне зберігання вогнестрільної зброї і боєприпасів, в випадку їх втрати, розкрадання або іншого вибуття із-під контролю. Зберігання зброї в металевому ящику не може свідчити про те, що особа, в законному володінні якої вона знаходилась, зробила все необхідне, щоб зброя не потрапила до рук сторонньої людини. Тримання металевого ящика на очах у всіх або в легкодоступному місці є моментом провокуючим, тим більше для особи, яка замислила скористатися нею (зброєю) в злочинних цілях.

Невиправданою є точка зору Верховного Суду України і деяких авторів, котрі вважають, що незалежно від того, законно чи незаконно винна особа зберігає будь-яку вогнестрільну зброю і

будь-які боєприпаси, відповідальність за необережне їх зберігання настає лише за ст. 224 КК [13]. Особа, яка зберігає зброю незаконно, скоює злочин, передбачений ч.1 ст.222 КК. Вимагати у злочинця обережного зберігання загальнонебезпечних предметів немає підстав, так як це являє собою штучне застосування обтяжуючих обставин, які непередбачені ст.41 КК, а саме - необережне зберігання вкраденого або незаконно придбаного. Існує точка зору, що скоєння злочинів з застосуванням або використанням предметів озброєння і інших загальнонебезпечних предметів не є обставиною, яка обтяжує відповідальність. До такого висновку могла привести позиція, згідно з якою в злочинах з формальним складом відсутній причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і наслідками, які настали. Настання шкідливих наслідків (матеріальних) у такому випадку не буде обов'язковим. Вона факультативна [14]. А в цьому складі злочину, наслідки лише зазначаються, і тому, "якщо це потягло за собою людські жертви або інші тяжкі наслідки", притягуються до відповідальності (згадаємо випадки з холодною зброєю - ч.3 ст.222 КК) невинні, тобто особи, які не виконали взагалі об'єктивної сторони, вказаної в диспозиції ст.224 КК, так як суб'єктом злочину можуть бути лише особи, які є членами спілки риболовів і мисливців, працівники органів внутрішніх справ, СБУ тощо, але тільки не злочинці.

При виконанні об'єктивної сторони в злочинах з формальним складом (ч.1 ст.221, ст.221¹, ч.1 і ч.3 ст. 222, статті 224, 225, 228², 228⁵, 229¹, 229⁶, 229⁸, 229¹⁴, 229²⁰ КК) порушуються спеціальні правила (специфічного напрямку, які відрізняються за відомствами, цілями і завданнями), наприклад: обіг предметів озброєння (поводження і звернення з ними) в силових і інших структурах - армії, міліції, СБУ, Міністерстві геодезії тощо; в системі Міністерства зв'язку - норми категоричної заборони при поштових перевезеннях; в відомствах, які взаємодіють з радіоактивними матеріалами, - Декрет Кабінету Міністрів України (інструктивного характеру), який регулює питання вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання тощо; в системі Охорони здоров'я - правила обігу і інших дій з наркотичними речовинами, психотропними речовинами, прекурсорами, нарковмістовними рослинами та іншими загальнонебезпечними предметами. Порушення таких правил є обов'язковою ознакою відповідних злочинних дій (бездіяльності) в відношенні предметів злочинів, у зв'язку з яки-

ми або щодо яких вони (злочини) скоюються.

Інший характер об'єктивної сторони (передбаченої в диспозиціях названих статей) не можливий. Своїм діянням при скоєнні кожного (або одного із злочинів) винна особа не насильно вилучає відповідні предмети (правда, в одному випадку, при виконанні об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.228⁴ КК, - загрожує скоїти насильницькі дії, щоб спочатку "скоїти розкрадання", а потім "використовувати" радіоактивні матеріали, або щоб використати їх, коли вони правомірно знаходяться в її оперативному зверненні, або під охороною).

У тих випадках, коли шкода завдається безпосередньо об'єктам щодо яких скоюється злочин, вони виступають як засоби злочинів, що використовуються при скоєнні злочину, який посягає на предмет злочинів і носить майновий або особистий характер (завдання шкоди життю або здоров'ю громадян).

Для визначення ознак об'єктивної сторони діянь, пов'язаних з поведженням, виготовленням, обліком, використанням, перевезенням, пересиланням та іншими діями, в першу чергу, необхідно встановити ті діяння, в результаті яких предмети вибувають із державних фондів в одному випадку шляхом дії, в другому бездіяльності, й злочинний результат може бути досягнутий як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності (порушення правил зберігання, необережне зберігання, незаконне зберігання вогнестрільної зброї, бойових припасів, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, отруйних і сильнодіючих речовин).

У диспозиції статей для визначення дій при скоєнні досліджуваних злочинів вживаються різні терміни, які відображають форми заборонених дій (бездіяльності) з загальнонебезпечними предметами. В теперішній час існують такі форми: носіння, зберігання, виготовлення, використання, придбання, виробництво, перевезення, пересилка, облік, відпуск, передача, руйнування, збут, вивезення, ввезення, посів, вирощування, організація, а також утримання, вживання, схилення, розкрадання, утаювання, перекручення, заготовка, переробка, розміщення, підробка, отримання, видача, введення, повідомлення.

Як бачимо, законодавцем названо 32 форми скоєння суспільно небезпечних діянь [15]. І хоча ні одна із них не свідчить про настання громадсько-небезпечних наслідків, і виражена в недосконалому вигляді (стосовно граматичного тлумачення), як така, що триває невизначено довгий час. Але кожна із них свідчить

про закінчення складу злочину, який характеризується як формальний, і не тільки в юридичній літературі, але і в теорії кримінального права. Однак формальність ця стосується не конкретних злочинів, які розглядаються нами в роботі, а лише інших об'єктів, які розташовані в інших главах Кримінального кодексу. Ці склади злочинів також мають причинний зв'язок між суспільно небезпечними діями і наставшими тяжкими наслідками, які свідчать про закінчення злочину.

Ці ознаки не є обов'язковими для більшості складів досліджуваних нами злочинів (вони передбачені лише в шести складах - ч.2 ст.221, ч.2 ст.221¹, 224, 225, ч.2 ст.228², ч.1 і ч.2 ст.228⁵ КК). Окрім цього в них враховуються всі ознаки, необхідні для більш повної юридичної оцінки злочинних дій, які зустрічаються на практиці, а саме - вимагательство, привласнення знайденого або того, що випадково потрапило до винного, допущена втрата, порча, всі випадки розкрадання тощо.

Об'єктивна сторона кожного із складів злочинів, які розглядаються нами, здебільшого представлена цілим рядом дій, кожна із яких має самостійний характер. Скоєння однієї із них, навіть при наявності інших елементів складу конкретного злочину, є достатньою підставою для притягнення особи, яка скоїла одну із дій, вказаних у диспозиції статті, до кримінальної відповідальності. У досліджуваних складах злочинів альтернативним є один із елементів складу, які вказані в диспозиції конкретної статті КК, - носіння, зберігання, придбання, виготовлення, використання та інші дії. Тому для настання кримінальної відповідальності достатньо встановлення скоєння однієї із вказаних дій. Як бачимо, таке діяння утворює об'єктивну сторону одного із досліджуваних складів злочинів, що включають в диспозиції статті декілька можливих видів скоєння злочину. Однак всі ці види утворюють один злочин, який перериває, на нашу думку, існуючий між ними причинний зв'язок. Так, наприклад, незаконне придбання є причиною зберігання (ч.1 ст.228² КК). Зберігання - причиною використання або передачі і подальшого руйнування радіоактивних матеріалів (ч.1 ст.228²) тощо. Подібне перерахування альтернативних дій різних складів злочинів, не тільки не дозволяє правильно застосовувати закон, але і ускладнює з'ясування волі законодавця і залишає без відповідної юридичної оцінки всі дії, скоювані винним.

У диспозиції ст. 229¹ КК склад з альтернативною дією опи-

саний у семи формах: незаконні вироблення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилка або збут наркотичних засобів. Таким чином, існують сім самостійних складів, які знаходяться між собою в причинному зв'язку, та об'єднані в одному понятті: "незаконні дії з наркотичними речовинами."

Це не означає, що такі дії взагалі не викликають наслідків. Вони можуть потягти настання різних наслідків, які свідчать про існування причинного зв'язку.

Про причинний зв'язок і настання суспільно небезпечних наслідків можна і потрібно говорити завжди і за всіма, навіть формальними, складами злочинів, тому, що він існує в злочинах не тільки з матеріальним складом, але і в формальних - але як настання шкідливих наслідків в вигляді злочинного результату, до якого прагнула особа, при виконанні об'єктивної сторони конкретно взятого складу злочину. Твердження про те, що в злочинах з формальним складом відсутній причинний зв'язок і суспільно небезпечні наслідки (або вони взагалі факультативні), на нашу думку, помилкове. Причинний зв'язок, в цьому випадку, аналогічний інституту - презумпції невинності.

Встановлюючи відповідальність за дії, вказані в диспозиціях статей з формальним складом, законодавець в той же час запобігає настанню будь-яких шкідливих наслідків, в тому числі і таких тяжких злочинів, як вбивство з використанням будь-якого із загальнонебезпечних предметів, при злочинному заволодінні або поведженні з наркотичними речовинами - захворювання невинного кола осіб тощо.

Тому питання про причинний зв'язок у кримінальному праві вирішується шляхом конкретного розгляду реально існуючої взаємозалежності відповідних явищ.

У сфері права такий зв'язок існує між протиправною поведінкою людини і тими змінами в оточуючому світі, які виражаються в причині майнового збитку (дивільне право) або настанні будь-яких злочинних наслідків (кримінальне право).

Для з'ясування ряду питань вчення про злочини і правильного розуміння причинного зв'язку в праві, має суттєве значення розуміння необхідності, взятої в процесі її розвитку.

Закономірні, необхідні наслідки цього явища, перед тим як настати в дійсності, спочатку виступають лише як реально можливі, як щось внутрішнє притаманне розвитку певних дій, подій.

У багатьох випадках вирішення питання про причинний

зв'язок між діями особи і шкідливими наслідками, які настали в злочинах з матеріальним складом, не становить будь-яких труднощів у слідчій і судовій практиці.

Наявність причинного зв'язку між діями особи і не інкримінованим злочинним результатом настільки очевидна в злочині з формальним складом, що встановлення цього зв'язку не повинне викликати сумніву в процесі розслідування злочину і розгляду справи в суді. Однак, у деяких випадках, як в теорії, так і на практиці, встановлення причинного зв'язку потребує глибокого аналізу всіх конкретних обставин справи. Такі труднощі виникають і в практичній діяльності ОВС у справах, що стосуються боротьби з наркобізнесом, організованою і професійною злочинністю, які використовують в момент скоєння злочинів предмети озброєння (більшість складів злочинів яких є "формальними").

У цьому випадку при встановленні кримінальної відповідальності завжди слід досліджувати питання про причинний зв'язок між певною дією (бездіяльністю) особи і злочинним результатом, про ставлення якого в відповідальність цій особі йде мова. Тим самим із множини різноманітних явищ, які пов'язані з настанням зазначеної події і які передують йому, виділяється певна людська дія і досліджується її роль в настанні цих подій (шкідливого наслідку) як суспільно небезпечного результату, як передбаченої кримінальним законом зміни, що виникла в зв'язку зі злочинним діянням, яке виражається в нанесенні нематеріальної шкоди особі, інтересам державних і громадських організацій.

Розглядаючи питання про настання злочинного результату після скоєння однієї або декількох - (в певних випадках без логічної послідовності) дій, вказаних у диспозиції формального складу злочину, ми повинні чітко розуміти існуючий об'єктивний зв'язок між скоєною людською дією і наставшим злочинним результатом, який визначив законодавець як закінчений склад злочину, виключивши таким чином скоєння більш тяжкого з матеріальними ознаками злочину з настанням суспільно небезпечних наслідків.

Тому в кожному конкретному випадку, перш за все, необхідно вирішити питання, який саме причинний зв'язок (з метою відмежування злочинів з матеріальним складом від злочинів з формальним складом) існує між певною дією особи і тими подіями (або наставшим злочинним результатом), які ставляться їй у відповідальність.

Причинний зв'язок у злочинах з матеріальним складом - це процес, який протікає в часі. Тому поведінка особи, яку можна розглядати як причину цієї події, повинна в часі передувати їй.

Автор, досліджуючи злочинні наслідки і причинний зв'язок у злочинах проти громадської безпеки і народного здоров'я, зробив низку обґрунтованих висновків.

Форма наслідків у досліджуваних складах злочинів різна. Тому є підстави говорити про шкідливий наслідок, який реально настав у будь-якому вигляді.

Небезпека завдання шкоди джерелами підвищеної небезпеки виступає як наслідок порушення "інтересів" (відносин) громадської безпеки (тобто вони знаходяться в причинному зв'язку). Ігнорування цієї обставини викривляє природу злочинів проти громадської безпеки, веде до їх ототожнення з попередньою злочинною діяльністю проти особи, власності і інших об'єктів кримінально-правової охорони. В той час як самі вони становлять для них загальну небезпеку. І тому не переконливими є докази про те, що злочини проти громадської безпеки самі по собі не спричиняють шкоди і не є суспільно небезпечними.

Спричинення шкоди загальнонебезпечними предметами, а також скоєння злочинів у зв'язку з протиправним обігом наркотичних засобів може здійснюватись як трансформаційним, невідзначеним, так і конкретизованим впливом на громадські інтереси.

Латентність досліджуваних злочинів настільки велика, через існуючі прогалини в законодавстві, що виникає можливість уникнути кримінального переслідування, особам, які ухиляються від нього (наприклад, діяння, передбачене ст.224 КК - необережне зберігання - залишається непокараним тільки тому, що "людські жертви або інші тяжкі наслідки" не настають відразу, і можуть настати в іншій країні, не залишивши при цьому "сліду".

Об'єктивна сторона кожного злочину може бути самою різною, оскільки один і той ж злочинний результат досягається за допомогою різних, за своїм проявом, дій особи.

Та обставина, що обов'язковими ознаками злочинів з формальними складами, є самі діяння, а не їх можливі наслідки, на нашу думку, говорить про необхідність доказування, що при їх скоєнні, як і злочинів з матеріальним складом, настають суспільно небезпечні наслідки. При цьому потрібно враховувати, що суспільно небезпечні наслідки і причинний зв'язок виступають як

обов'язкові ознаки злочину.

Відсутність в диспозиції формальних складів злочинів зазначення наслідків, ще не означає, що такі злочини не завдають шкоди суспільним інтересам, які охороняються. В широкому розумінні, злочинів без наслідків не існує, оскільки кожна дія людини тягне за собою певні зміни в зовнішньому світі. Причинний зв'язок конкретних злочинів визначається на основі специфіки діяння і наслідку, які утворюють їх склад.

Твердження, що наслідки, які настали, можуть впливати не на кваліфікацію досліджуваного злочину, а на індивідуалізацію відповідальності і покарання, не правильне. Таке визнання означає розрив зв'язку між злочинним діянням і об'єктом кримінально-правової охорони, і відповідно позбавляє злочин його дійсної основи - злочинного результату.

Законодавцем названо 32 форми скоєння суспільно небезпечних діянь. І хоча ні одна із них не свідчить про настання громадсько-небезпечних наслідків, і виражена в недосконалому вигляді (стосовно граматичного тлумачення), як така, що триває невизначено довгий час. Але кожна із них свідчить про закінчення складу злочину, який характеризується як формальний. Тому для настання кримінальної відповідальності достатньо встановлення скоєння однієї із вказаних дій.

Наприклад, у диспозиції ст. 229¹ КК склад з альтернативною дією описаний у семи формах: незаконні вироблення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилка або збут наркотичних засобів. Таким чином, існують сім самостійних складів, які знаходяться між собою в причинному зв'язку, та об'єднані в одному понятті: "незаконні дії з наркотичними речовинами".

Причинний зв'язок в формальних складах злочинів, які розглядаються нами, представлений чотирма рівнями.

Перший рівень причинного зв'язку являє собою суб'єктивний і об'єктивний критерії, коли умисел або злочинне бажання передуює, наприклад, придбанню, виготовленню, переробці, виробленню та ін., тобто намір скоєння злочину або реалізації злочинного умислу - самому придбанню (заволодінню) тощо. Тому якщо між суб'єктивною стороною і об'єктивною існує тісний зв'язок, то саме цей зв'язок і є причинним зв'язком відносно настання суспільно небезпечних наслідків. Тільки вони, в цьому випадку, виступають як одна із форм досягнення або реалізації

бажаного (задуманого) злочинного результату.

Другий - об'єктивний - між дією (бездіяльністю), який тягне за собою наступну дію - вироблення з метою збуту (суб'єктивний), перевезення, пересилання, виготовлення з метою перевезення, тобто між однією суспільно небезпечною дією (менш небезпечною) - виробленням, переробкою, виготовленням і іншою, більш небезпечною - придбанням, зберіганням, носінням (суспільно небезпечною дією), а потім і суспільно небезпечним наслідком - існує причинний зв'язок, так як друге без першого не можливе. Хоч і саме перше, також свідчить про настання суспільно небезпечних наслідків.

Третій: причинний зв'язок між первинним посяганням на родовий або видовий об'єкт злочинів і на безпосередній об'єкт. Це добре простежується в складах злочинів проти здоров'я населення, так як, скажімо, посів, вирощування або носіння, зберігання тощо наркотичних засобів не посягає на здоров'я населення. Ці злочини посягають на громадську безпеку: 1) за способом скоєння злочину; 2) за метою - посів, вирощування; 3) за мотивами (корисливими) - організація будинків для вживання, схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин тощо.

Четвертий: причинний зв'язок існує в самій конструкції окремо взятої статті - між диспозиціями першої і другої частини (а в деяких випадках і третьої) як кваліфікуючі ознаки.

При встановленні кримінальної відповідальності слід досліджувати питання про причинний зв'язок між певною дією (бездіяльністю) особи із множини різноманітних явищ, які пов'язані з настанням зазначеної події, виділяти певну людську дію і досліджувати її роль в настанні цих подій (шкідливого наслідку) як суспільно небезпечного результату, як передбаченої кримінальним законом зміни, що виникла в зв'язку зі злочинним діянням, яке виражається в нанесенні нематеріальної шкоди особі, інтересам державних і громадських організацій.

Окрім цього, висловлене дає підставу запропонувати відмовитися від фактичного (часто необґрунтованого, такого, яке залишається без юридичного реагування) перелічення всіх вказаних у правилах дій, за які фактична відповідальність не настає (мається на увазі порушення категоричних заборон, які перешкоджають виходу загальнонебезпечних предметів з-під контролю в вільний обіг тощо). Передбачена в них взаємодія з загальнонебезпечними предметами повинна передувати заволодінню

ними, а також виходу їх із-під контролю. Законодавець передбачає відповідальність за вимагательство, допущену втрату, порчу, розкрадання, а також привласнення, підробку та інші дії або бездіяльність.

Запропоновані заходи не означають, що слід відмовитися від перелічення всіх дій (бездіяльності), вказаних у правилах, але враховувати основні з них, згідно з вищезазначеним нами, вважаємо за необхідне, тому ми все таки пропонуємо (якщо вони будуть перелічуватися) не залишати їх без юридичного реагування, так як всі протиправні дії повинні обов'язково враховуватись законодавцем і за них повинна наставати в повному обсязі кримінальна або адміністративна відповідальність (тобто преюдиціальна умова кримінальної відповідальності і покарання) так, як це передбачено в ч.1 ст.227², ст.229⁸, ч.1 ст.229⁹ КК.

Оскільки в досліджуваних злочинах є спільність мотиву і мети, іншими словами, об'єктивного і суб'єктивного, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони цих злочинів.

Література:

1. Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть. - К.: РИО МВД Украины, 1995. - С.69.
2. Див.: Борисов В.И. Совершенствование уголовного законодательства о преступлениях против производственной деятельности //Проблемы социалистической законности. - Харьков: Изд-во "Основа" при Харьк.гос. ун-те, 1991.- Вып. 26. - С.84-87.
3. Див.: Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве.- М., 1963.- С.169.
4. Див.: Уголовное право УССР на современном этапе. Часть Общая.- К.: Наукова думка, 1985. - С.117-121.
5. Див.: Тихий В.П. Создание опасности как последствие преступлений против общественной безопасности //Проблемы социалистической законности. - Харьков: Изд-во "Основа" при Харьк.гос. уни-те, 1991. - Вып. 26. - С.80.
6. Див.: Побегайло Э.Ф. Проблемы квалификации преступлений с нематериальными последствиями: Учебное пособие. - М.: Инфра, 1996. - С.57.
7. Див.: Радченко В.І. Стан боротьби із злочинністю в Україні і на сучасному етапі в контексті міжнародного співробітництва //

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Стратегія і досвід боротьби з організованою злочинністю і нелегальним наркобізнесом). - К.: РВВ МВС України, 1995.- С.7.

8. Див.: Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть.- К.: РИО МВД Украины, 1995.- С.70.
9. Див.: Шаваев А.Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики. - М.: Инфра, 1995. - С.39.
10. Никифорчин И.А. О понятии наркотических средств //Проблемы социалистической законности. - Харьков: Изд-во "Основа" при Харьк.гос. уни-те, 1991.- Вып. 26. - С.88-91.
11. Антипов В.И. Комментарий к ст. 224 УК. //Уголовный Кодекс Украины: Научно-практический комментарий. - К.: Фіта, 1995.- С.735.
12. Там же.- С.735.
13. Див.: Про судову практику в справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші діяння зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами /Постанова Пленуму від 8 липня 1994р. - №6. - С.198.
14. Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть. - К.: РИО МВД Украины, 1995.- С.70.
15. Див.: Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. - К.: Фіта, 1995.- С.721-737; 739-743; 751-796.

Наукове видання

Литвин Олександр Петрович

**ЗЛОЧИННІ НАСЛІДКИ І ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК
У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ
І НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я**

Авторська редакція.

Підписано до друку 07.12.98 р. Формат 60x84/16.
Папір Amicus. Гарнітура Таймс. Друк циф.дуплікатор.
Ум. друк. арк. 1,19. Обл.-вид. арк. 1,20.
Наклад 300. Зам. 250/12.

Видавництво Товариства "Знання" України
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3.
Друкарня Ростунова О.Т.
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3,
тел. 227-41-23